

...och ni besökte mig?

En vanlig, förvisso tidskrävande, men för församlingsarbete basal insats är hem- eller sjukbesöket. Den är så "vanlig" att den inte uppmärksammas i kyrkostatistiken förrän på senare år, från 2014. Samtidigt finns indikationer på att insatsen i vissa miljöer minskat i omfattning.

Vers 37 i Matteusevangeliets kapitel 25 är ofta citerad i besökstjänstens sammanhang. Men hur ser praktiken ut? Vi vet inte så mycket om kyrkans besökstjänst. Få undersökningar är gjorda.

Inom ramen för Diakoniveten-skapliga institutets och Anders Bäckströms studie av relationsändringen mellan Svenska kyrkan och staten genomförde professorn i socialt arbete Eva Jeppsson Grassman en studie av trossamfunden i Uppsala, året var 1999. Bland annat efterfrågades vilka verksamheter församlingarna drev. Här såg vi att besökstjänst utövades i varje distrikt av Svenska kyrkans församlingar i Uppsala.

Tabell: Diakonalt arbete inom Svenska kyrkans församlingsdistrikt. Andel (%) av distrikten som erbjuder verksamheten. Det tio vanligaste verksamhetstyperna. Tabell 6.1 (Jeppsson Grassman 2001, s. 93).

Besöksverksamhet	100
Rådgivning, krisstöd, själavård	95
Öppet hus och liknande	86
Uppsökande verksamhet	86
Öppen förskola	81
Ekonomiskt bistånd	81
Syfoörening	76
Rekreation exempelvis lägerverksamhet	73
Samtalsgrupper	71
Kafé	57

I en studie av församlingar utan diakonbefattningar i Härnösands stift 2011-2013 arbetade man i ett pastorat metodiskt med en besöksgrupp. Besöksgruppen leddes av komministern i pastoratet med en yrkesbakgrund som vårdlärare innan prästutbildningen.

I besöksgrupperna finns i princip en person från varje by i församlingarna. Det borgar för personkännedom och kunskap om behov. Med åldrande befolkning, fler hemmaboende gamla och fler ensamma ökar behovet av besöksverksamhet (Sohlberg 2014, s.40).

Framför allt besökte gruppen äldre personer som man uppvaktade på deras jämna födelsedagar. Även prästerna gjorde uppvaktningar, vilket sågs som ett sätt att lära känna församlingensborna. Men komministern menar att hon hellre försöker besöka "ensamma och ledsna" (Sohlberg 2014, s. 58). Att besöka människor i svårare situationer beskrivs inte vara gruppens uppgift.

I en annan studie av Svenska kyrkans församlingar mötte jag följande utsaga vid en kyrkoherdeintervju i en förortsförsamling (storstad). Där hade man startat ett "fredagscafé". Kyrkoherden berättade om bakgrunden:

...å det hör ju till saken då att i (X församling) råder i princip förbud mot hembesök. Och det utav två skäl. Det ena är att vi har haft allvarliga tillbud, vilket har gjort att jag då, med omedelbar verkan, införde totalstopp för hembesök. Se'n det andra skälet är att jag sedan länge egentligen har en tanke

om att hembesök är inte en verksamhet, utan det är en metod i socialt arbete. Och den här typen av hembesök där man går hem och underhåller någon liksom, det är roligt och bra men vi har inte riktigt tid med det i en församling som [vår]. (---) Alltså vi har ju systematiskt tagit besöken till oss, till våra lokaler, och att vi också har, vi har fler öppna verksamheter, idag (ej publicerad intervju 2009).

Förutom att det kan ses som en arbetsmiljöfråga kan besöksverksamhet också hanteras som en fråga om prioritering av resurser, både vad gäller målgrupper och tidsanvändning. Här ställs värden mot varandra. En diakon jag talade med berättade om sitt vardagsarbete i norrländsk glesbygd. Där kan ett hembesök till en avlägset boende församlingsbo ta nästan hela dagen, med flera timmars restid i bil. Hur väga det mot de fyra eller fem diakonala insatser som kan hinnas med under en dag i tätorten?

Historisk bakgrund

Besökstjänst har alltid förekommit i den kristna kyrkan. Man har inte haft någon särskild benämning på den, utan den har bara funnits som självklar (Hellsten 1970, s. 7).

Som en del av det själavårdande uppdraget har besök i hemmen hört till prästens uppgifter. Både husförhör och utfärdsbön har ägt rum i hemmen. Präster har också varit knutna till vårdinstitutioner såsom lasarett och fängelser.

De sjukvårdsutbildade diakonissorna, och under en period församlingssyst- >>>

rarna, gjorde förstås också hembesök, i omvårdande syfte. Diakonissan i Nyköping, Inga Karin Olsson skrev i sin verksamhetsberättelse till diakonirådet i staden 1961:

Varje dag börjar jag med att gå hem till dem som behöver hjälp att komma ur sängen, få bensår omskötta eller få insulininjektioner. Genom alla mina år här har jag knappast aldrig varit utan sockerpatienter, f.n. har jag en. Ett morgonbesök behöver också alltemellanåt någon akut sjuk, som behöver få tänt i spiseln, en morgondryck och medicin, och de besöken behöver sedan upprepas flera gånger om dagen. Byggnadsaneringen har dock medfört en märkbar skillnad på dem som behöva hjälp med eldningen jämfört med mina första år här. (---) Efter mottagningen har jag också oftast några "fasta" patienter, som skall ha hjälp med bäddning och vård. Äldringsvården är mycket bra ordnad här i staden, men i vissa fall är det bättre med diakonissan och ibland får det bli ett både ock (Olsson 1961).

Primärvårdens utbyggnad och andra välfärdsförbättringar förändrade behovet av diakonissornas tjänster. Församlingssystrarna konkurrerades ut av de bättre utbildade distriktsköterskorna och församlingssystemutbildningen på Samariterhemmet i Uppsala lades ner 1946 (Leis 2004).

I modernare tid har förberedelserna för kyrkliga handlingar, såsom dop och vigsel styrts till hemmiljön, liksom besöket till sorgehuset inför begravningsgudstjänsten.

Besökstjänst som förvaltarskap

I slutet av 1950-talet aktualiserades "besökstjänst" i samband med framlyftandet av det som i en 1958 utkommen bok kallades "stewardshiparbete" (förord till den svenska översättningen, Reich 1958, s.5). På bokens baksida ställs frågan Vad är besökstjänst? Baksidestexten fastslår att företeelsen inte är särskilt känd här i Sverige, men att i både Västtyskland och England

"hembesök under senare år praktiserats i församlingsarbetet". Boken vill förmedla "de systematiska hembesökens idé" på grundval av erfarenheter från Tyskland.

Boken följdes upp året efter med metodboken "Att starta en besökstjänst". Här förmedlas en ambition från Diakonistyrelsen att engagera lekmän i uppsökande insatser. Ärendet kan gälla inbjudan till gudstjänst, besök hos nyinflyttade och barnfamiljer, besök till konfirmandföräldrar men också, som i boken Besökstjänst i församlingen från 1970 "Diakonal besökstjänst" med besök hos sjuka och gamla (Hellsten 1970). En särskild studiebok om besökstjänst och självvård i sjuk- och äldreomsorg utkom 1972 baserad på författare inom det ekumeniska sammanhang den framväxande "Sjukhuskyrkan" utgjorde (Aglert & Sundgren 1972).

Utifrån insikten att människor alltmer vårdas i hemmen har man i församlingar och stift sökt finna samverkansformer mellan Sjukhuskyrkans personal och församlingarnas medarbetare, i relation till kommun och primärvård (Eriksson m.fl. 2011). Lokala projekt för att utveckla kontakterna mellan kyrka och vård har förekommit bl.a. i Växjö stift, Karlstad stift och Lunds stift.

Enbart baserat på att böcker om besökstjänst utkommit (Svenska kyrkans diakoninämnd 1979 och 1985; Jansson m.fl. 1991, ny reviderad upplaga 2001 och 2006; Kinman 2014) tycks besökstjänstverksamheten ha nått en viss etableringsgrad, av litteraturen att döma alltmer betraktad som församlingsdiakoni. Praktiken vet vi dock inte mycket om. Svaren från en enkät till alla pastorat 1995 (svarsfrekvens 51 %) från dåvarande avdelningen för kyrkolivets utveckling vid kyrkokansliet i Uppsala pekade bland annat på att servicehus och sjukhem var de institutioner besökstjänsten riktade sig till i första hand (Engel m.fl. 2001, s.15). Arbete med olika former av besöksgrupper fanns i över hälften av pastoraten, dvs "i uppemot hälften av pastoraten förekommer enligt enkätsvaren inte besökstjänst" (A.a.).

Besökstjänst som frivilligt socialt arbete

1990-talet var också en period när frivilligcentraler etablerades runt om i landet. Här var besöks- eller väntjänsten av verksamhetsgrenarna. Församlingarna var inte sällan delaktiga i frivilligcentralens verksamhet, även om det var sällsynt att kyrkan var huvudman, såsom det var i Göteborgs Oskar Fredriks församling (Johansson 2001). Vid ett besök i en småländsk frivilligcentral kunde jag se att det ibland kan uppstå spänningar. Kommunens ansvarige såg gärna frivilligcentralens besökare som ett resurstillskott för äldreomsorgen, medan de församlingsanknutna frivilliga medarbetarna nog var mer identifierade som diakonimedarbetare, och ibland också som Rödakorsare (det är inte ovanligt med flera anknytningar bland frivilligt engagerade).

Vad ser vi i statistiken?

2014 utökades kyrkostatistikblankettens diakonala del, där diakoni definierats som *insatser organiserade av den aktuella församlingen med syfte att motverka sociala problem öka livskvaliteten för de personer som berörs*. Då infördes bland annat uppgiften om antal besökstillfällen. Här efterfrågas årligen antal gånger som individer genom församlingens frivilliga och anställda medarbetare fått besök i sin hem, eller besökts om de vårdas/vistas på någon institution (ex. sjukhus, fängelse, gruppboende, omsorgsboende eller annan särskild boendeform). Sorgehusbesök som förberedelse inför begravning eller motsvarande avses inte att dokumenteras här, däremot uppföljande besök efter begravningen om det har ett diakonalt syfte.

Det är för tidigt att kunna utläsa några förändringar över tid, statistikföringen och inrapporteringen måste stabiliseras under några år. Men det finns ändå skillnader att notera, såsom att det föreligger olikheter mellan stiftet. Detta visar nedanstående sammanställning som redovisar antalet statistikförda besök per tusen invånare respektive medlem 2016.

Stift	Folkmängd 2016 och medlemstal.	Statistikförda besök 2017 (både hem och institution)	Antal statistikförda besök per tusen invånare /medlemmar
Uppsala	764 100/507 700	16 995	22/33
Linköping	557 400/377 200	12 135	22/32
Skara	556 500/378 700	14 928	27/39
Strängnäs	641 200/380 900	11 616	18/30
Västerås	590 500/399 900	14 785	25/37
Växjö	648 500/436 900	20 088	31/46
Lund	1 456 700/903 800	30 440	21/34
Göteborg	1 369 900/838 900	28 191	21/34
Karlstad	364 800/268 900	16 547	45/62
Härnösand	379 900/272 600	14 317	38/53
Luleå	512 700/382 100	16 853	33/44
Visby	57 300/40 200	3 000	52/75
Stockholm	1 943 200/1 037 200	13 520	7/13
Summa	9 833 700/6 225 700	213 415	m=21/34

Källa: Svenska kyrkans statistikdatabas samt Svenska kyrkans matrikel (som baserar befolkningssiffror på data från SCB).

Siffrorna är svårtolkade, men det tycks finnas ett samband mellan tätortsgrader. Är det så att församlingarna i glesare befolkade landsdelar ägnar sig mer åt besökstjänst än i de mer urbaniserade församlingarna? Om så, hur kan vi förstå det?

Det vore intressant att veta mer om hur besökstjänstens "pastoral" ser ut, på landsbygd, i staden, till vilka institutioner och bland vilka målgrupper? Likaså hur det organiseras. Det syns vara en stor skillnad mellan att kyrkorådsordföranden tittar till sin granne, eller besöker det lokala äldreboendet i Borgvattnet (det senare nu nedlagt) - och prästens och diakonens besök på säkerhetsfängelset Hall utanför Södertälje. Likväl kanske man ändå kan säga att de är ute i samma ärende.¹

STIG LINDE

Diakon, lektor, Socialhögskolan i Lund.

Referenser

- Aglert, Per Arne & Sundgren, Nils (red.) (1972) *...och ni besökte mig. En studiebok om besökstjänst och själavård i sjuk- och äldreomsorgsvård*. Stockholm: Moderna läsare.
- Att starta en besökstjänst. (1959). Stockholm: Diakonistyrelsen.
- Eriksson, Inger m.fl. (2011) *God omsorg för hela människan. Ett utvecklingsprojekt mellan kyrka-hemvård-primärvård*. Torna kontrakt/Lunds kommun. Dokumentation och lägesbeskrivning 2011-03-03.
- Hellsten, Stig (1970) *Besökstjänsten i församlingen*. Stockholm: Verbum/studieboksförlaget.
- Jansson, Susanne m.fl. (1991) *...och ni besökte mig. Handbok i besökstjänst*. Stockholm: Verbum. Ny reviderad upplaga 2001. Tredje reviderade upplaga 2006.
- Jeppsson Grassman, (2001) *Socialt arbete i församlingens hägn*. Stockholm: Verbum.
- Johansson, Staffan (2001) *Självständiga rörelser eller kommunala underleverantörer?* Göteborg: CEFOS
- Kinman, Agnete (2014) *Kyrkans besökstjänst*. Stockholm: Verbum.

Leis, Annette (2004). *Den kyrkliga diakonins roll inom ramen för två välfärdssystem*. Diss. Uppsala: Diakonivetenskapliga institutets skriftserie, nr 7.

Olsson, Inga Karin (1961) *Till Nyköpings diakoniråd*. (Maskinskriven redogörelse).

Reich, Herbert (1958) *Besökstjänsten, ett led i kyrkans arbete*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses förlag. Bearbetad försvenska förhållanden av Henrik Ivarsson.

Sohlberg, Kristina (2014)(red) *Diakoni på landsbygden –ett tredrigt projekt om församlingsdiakoni och frivillighet i Norrlands inland*. Härnösand: Härnösands stift.

Svenska kyrkans diakoninämnd. Arbetsgruppen för kyrkans besökstjänst (1979). *Besökstjänst: praktiska råd för besökare i Svenska kyrkans besökstjänst*. Ny uppl. Stockholm: Svenska kyrkans diakoninämnd. Andra upplagan 1985.

Noter

1) Den som vill reflektera kring den här artikelns tema är välkommen att höra av sig till stig.linde@svenskakyrkan.se.